Toni Llerda en el record
Carles Terès recorda fets de l'adolescència de l'alcalde de Queretes, mort el passat agost

Correllengua al Baix Cinca
Enguany la flama de la llengua catalana ha arribat a Fraga i altres llocs de la comarca

Jornades a Benasc
Escriptors i activistes culturals de les tres llengües que conviuen a l'Aragó van parlar del seu futur

TEMPS DE FRANJA

Alta Ribagorça · Baixa Ribagorça · Llitera · Baix Cinca · Matarranya

Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

2,30 €

Any 6 • núm. 50 • La Franja, novembre de 2005

Josep Galan (1948-2005)

Mort d'un lluitador

RICARD SOLANA

Josep Galan en l'acte de constitució d'Iniciativa Cultural de la Franja (Saidí, 27 de març de 2004)

EDITA:
Iniciativa Cultural de la Franja
C/ Pla, 4, 44610 Calaceit, Tel. 978 85 15 21
Associació Cultural del Matarranya
Consells Locals de la Franja
Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
Centre d'Estudis Ribagorçans (CeRib)

DIRECTOR:
Màrio Sasot

CAP DE REDACCIÓ:
Josep Galan

GESTIÓ I ADMINISTRACIÓ:
Hipòlit Solé

REDACCIÓ:
Antoni Bengochea, Lluís Rajadell, Carles Sancho i Pasqual Vidal (el Matarranya).
Marta Canales, Jaume Casas i Josep Labat (el Baix Cinca).
Anna Enjuanes i Aleix Castellnou (la Llitera i la Ribagorça).
Carme Messeguer (PPCC).

OPINIÓ:
Susanna Barquín, Esteve Betrià, Tomàs Bosque, Josep A. Carrégalo, Miquel Estaña, Joaquim Montclús, Josep Puche, Francesc Ricart, Francesc Serès, Carles Sancho, Ramon Sistac i Carles Terès.

CORREU ELECTRÒNIC:
temps@wanadoo.es

SUBSCRIPCIONS I PUBLICITAT:
978 85 15 21

MAQUETACIÓ:
Isabel Calaf • icalaf@wanadoo.es

IMPRESSIÓ i PRODUCCIÓ:
Gràfiques del Matarranya, SL
grafiques@matarranya.com

DIPÒSIT LEGAL: TE-88/2000
ISSN: 1695-7709

EN VENDA A:
Albelda
Estanc Conchita
Calaceit
Papereria Abàs
El Torricó
Llibreria Pilarín
Fraga
Llibreria Badia, Llibreria Cabrera
Girona
Llibreria Les Voltes
Lleida
Llibreria de la Generalitat
Mequinensa
Papereria González
Reus
Llibreria Gaudí
Saidí
Llibreria Panadés
Saragossa
Librería Càlamo
Pza. San Francisco, 4
Tamarit
Estanc Patrito
Tortosa
Llibreria El Temple
Vall-de-roures
Llibreria Serret

Avant, Josep

En algun moment, ja fa temps, Josep va voler saber més sobre la llengua que parlava a casa, al carrer, i va engegar el camí d'una vida que va dedicar a Fraga, al Baix Cinca i a la Franja. En va tenir moltes més, de vides. Igualada, Montbui, els alumnes, les inquietuds de sindicalista. I, esclar, la família i els amics.

En aquesta hora en què només queden les paraules, pareixen sobreres altres que no siguen els records d'aquesta personalitat apassionada, tossuda i amable que va treballar durant més de vint anys per la seua terra i la seua gent.

Temps de Franja, la transformació de l'Institut d'Estudis Fragatins en Institut d'Estudis del Baix Cinca, la creació de la Iniciativa Cultural de la Franja són realitats que porten el nom i el cognom d'un Josep Galan que ha estat company i amic. Els reculls de refranys i de motades, de cançons, jotes, una novel·la, els estudis sobre la parla de Fraga són obres que ens deixa.

La música, la literatura popular, la poesia, els contes, els assaigs i les novel·les d'autors dels nostres pobles no són pròpiament obres seues, però tothom, d'una manera o altra, li deu que això haja estat possible. I és que, per damunt de tot, Josep ens llega la virtut de no defallir, de seguir, sempre avant, perquè mai no n'hi havia prou. No n'hi ha mai prou, Josep, és veritat, sempre hi ha alguna cosa més per fer. I aquest és el nostre homenatge, el millor que et podem oferir, seguir la tasca de construir la Franja.

La mort no és res de nou a la vida, ja ho sabem, però a vegades, com ara, arriba amb massa urgències.

Avant, amic.

Després de Benasc

Les Jornades Literàries a Benasc «Aragó i les seues tres llengües», celebrades a la vila de Benasc del 16 al 18 de setembre, van ser organitzades pels assessors i tècnics de Cultura del Govern, Ramón i José Luis Acín amb la millor voluntat d'afavorir una trobada entre escriptors i activistes culturals de les tres llengües parlades a l'Aragó de cara a una possible i futura convivència… coofical? Malgrat l'aspecte positiu de conèixer-se i posar en comú les idees entre gent que es manegue en cultures i llengües diferents, no van acabar d'acontentar, molt ens temem, ni als uns, als escriptors en castellà, ni als altres, als que ho fan en aragonès o en català. Més que d'«encontre» en alguns moments hauríem de parlar de «desencontre». Tanmateix ens vam conèixer. Nosaltres ja en coneixíem bastants dels castellans –si més no pel nom i l'obra–, però ben pocs dels aragonesos. I aquests darrers, *mutatis mutandis*, es trobaven en la mateixa situació. Els castellans ens desconeixien gairebé del tot, tant als catalans com als aragonesos, i a més, no tenien dificultats en situar-nos dins el seu imaginari aragonès o espanyol. Resultat: els castellans van haver de trencar, encara que només fos per uns moments, els esquemes, i els catalans i aragonesos vam anar una mica més enllà de la simpatia mútua que genera el fet d'haver de patir, si fa o no fa, les mateixes misèries. Amb això ja n'hi ha prou per a declarar un cert èxit de la trobada i a esperar que en edicions properes, amb menys improvisació, se n'assolisquen més bons resultats.

De cara a millorar els resultats i les relacions entre els organitzadors i les entitats participants en possibles noves edicions de les Jornades, fem ací algunes suggerències per a aconseguir-ho.

Quant a allotjament i la sala de conferències les condicions van ser correctes, encara que alguns companys trobaren en la distribució entre hotels de una o tres estrelles la diferent consideració que es té a l'Aragó al castellà en front de les altres llengües. Les trobades literàries en bars eren una bona idea, per allò de la tertúlia de cafè tradicional, però no es va saber trobar la infraestructura adequada en els locals. Tot plegat podria haver anat acompanyat, si més no, d'una exposició de llibres dels autors convidats.

Quant a les llengües vehiculars, el programa de les Jornades hauria d'haver estat en aragonès, castellà i català i no només en castellà. O, si més no, s'hauria d'haver declarat *expressis verbis* que les llengües vehiculars –i ja no dic oficials– de la trobada eren l'aragonès, el castellà i el català, sense haver d'esperar que es fes una proposta en aquest sentit per part d'algú del públic i que aquesta fos acceptada pels participants, tot i que no va faltar algú que, en un primer moment, es va despenjar amb allò de «¿Tú no eres español? [doncs, parla castellà!]». El trilingüisme, un cop acceptat, va funcionar sense cap problema..

Sobre els conferenciants invitats, especialment els que procedien de la Universitat de Saragossa, van mostrar sota una pretesa actitud neutra, un tarannà obertament en contra de qualsevol acció en favor d'una millora de la situació de l'aragonès i del català. Des de qui no s'estava de dir que una llengua en situació tan precària com l'aragonès no és normalitzable, o a qui recomanava –sense que li caigués la cara de vergonya– que traduir des d'Aragó sí, però no de les llengües minoritàries de l'Aragó, (independentment de la qualitat o l'interès dels escrits) sinó només de les dels immigrants. Per a escoltar això, evidentment, no calia anar a Benasc. Si no hi ha rigor científic o profunditat a les exposicions, almenys calia esperar un mínim de sensibilitat (i no només sentimental o paternalista) enfront de les llengües minoritzades.

Tant les vetllades literàries com los fallits «vermuts literaris», solucionats els problemes «ambientals», podien ser una bona ocasió per a que hi participés la població de Benasc en general.

s u m a r i

2 Editorial

3 Salutació del director

3 Cartes dels lectors

4 El Matarranya

8 El Baix Cinca

10 Entrevista
Margarita Celma, presidenta de l'Associació Corals del Matarranya

12 La Llitera i la Ribagorça

15 Tema del mes:
Toni Llerda: quatre records iniciàtics

16 Aragó

17 Gent de Franja

18 Països Catalans

19 Opinió
Els homenets de Flores (i II)

salutació del director

Josep Galan s'ha sumat a la llista (redéu què llarga ens sembla!) de persones notables de la Franja desaparegudes en aquests darrers mesos. Just quan aquest número estava enllestit per a imprimir. En el proper donarem complit compte dels homenatges rebuts, de la seua trajectòria i la seua personalitat. Però avui volem parlar del seu paper cabdal en la gestació, posada en marxa i manteniment, durant cinc anys, d'aquesta revista.

Seua va ser la idea de crear-la, seu pla de viabilitat organitzativa i econòmica i seus els ànims i l'entusiasme per a incorporar a la redacció, o com a suscriptors de *TdF*, noves gents i nous col·lectius.

La darrera volta en què ens vam veure a casa seua, a Fraga, aquest mes d'agost, em va mostrar tot cofoi les cinc col·leccions enquadernades dels primers quaranta números de *TdF* i estava ansiós perquè sortís, al novembre, el número 50 per a fer enquadernar el cinquè tom. Mai podria imaginar, en aquells moments, malgrat el seu incert malestar, que d'eix número en seria el trist protagonista.

Adéu, Josep, ha estat un orgull i un plaer treballar amb tu malgrat totes les neures i dificultats. «You'll never walk alone».

Màrio Sasot

cartes dels lectors

Enhorabona per l'exposició de la Llengua Catalana a l'Aragó!

Enhorabona pl treball tan ben fet sobre la nostra terra. Em va agradar moltissim la classificació dels temes exposats, la manera tan clara i amena i, com em vaig trobar a l'acte del dia 28 a l'Institut d'Estudis Catalans, també em va agradar l'explicació. No és estrany que estigui premiada.

No es pot negar que Pepa Nogués és del Matarranya on heu mantingut molt més la identitat. Si parla un de la Llitera o la Ribagorça no l'identifico, però als del Matarranya, al moment. Sóc de la Llitera on van venir moltes famílies emigrants de Fontdespatla, Pena-roja, Montroig… i es van anar creant vincles familiars i de veïnatge molt interessants. De fet, tinc uns nebots que es diuen Motis PALLARÈS i un altre casat amb una CELMA. És per destacar que gran part d'aquestes famílies van venir amb una situació econòmica força apurada. Van ser molt més emprenedors i arriscats que la gent del poble, els primers en fer granges més grans i rentables, en ampliar les finques, en plantar fruiters, i actualment estan economicament millor situats. A la comarca he fet viatges, excursions i amistats també interessants.

Els discursos, dels que coneixem per la revista *TdF*, van dir el que esperavem. H. Moret molt bé pel pentinat, no li havía vist la cueta. Em va semblar veure les faccions del Sr. Josep Galan amb el seu «bigotillo» que em recorda al llumero del meu poble quan hi havia les clauetes que es fèien girar i la pera a la capçalera del llit, però me l'imaginva un home molt corpulent, per això no n'estic segura. R. Sistac és molt més contundent en els escrits, però està molt millor al natual, és guapííssim, una barreja entre R. Gere i Enrique Iglesias…, de veritat que em va semblar molt guapo, atractiu i ben plantat, ja era fan dels seus escrits sempre posats entre «la llengua i les dents», ara, fan per partida doble. De fet, no s'ha de fixar com ens movem a les butaques, hi ha gent que no podem estar molt temps amb la mateixa posició ni davant de la millor pel·lícula. Del seu discurs, sí que la identitat és un terme totalment abstracte, però el terme Franja, personalment, l'entenc com molt concret, una franja de terreny estret i llarg de transició entre Aragó, on perteneixem administrativament, i Catalunya on hem estat més oberts al comerç, relació, emigració… amb parla catalana, encara que també hen tingut prous problemes amb la nostra peculiaritat mal acceptada en els anys que la diversitat no era coneguda ni de paraula. Aquesta transició esborra totalment la sensació de frontera, que no té per què existir, entre les comunitats. Aquest terme, el de frontera, només l'utilitzen els grupets que neguen la catalanitat, la seva frontera és mental.

Amb això, i amb l'Església i els seus museus, han de ser molt més contundets i clars els que poden fer sentir la seva paraula públicament, si no, estem a les mans de postures dictatorials i d'interessos econòmics.

Els saluda a tots molt atentament,

Josefina Motis

L'ESMOLET

Fracturats

Segons els nostres partits majoritaris, una llei que reconega uns drets bàsics pot causar fractura social. Diuen els que n'entenen –els departaments de filologia de totes les universitats del món– que ací, en aquesta part de l'Aragó, es parla català. I des de l'edat mitjana. El fet que durant unes poques generacions, per interessos avui clarament rebutjats, s'haja anat repetint als franjolins que ells no saben parlar bé, que xapurregen, no ha canviat la realitat. A la Franja, la immensa majoria de la població es continua comunicant en català. Si hi ha alguna fractura social és que aquesta realitat no estiga reconeguda i protegida pel govern corresponent. Però es veu que no, que els únics que podem estar fracturats, mutilats i menyspreats som els que, al contrari que a la resta d'Aragó, hem mantingut el patrimoni de la llengua dels avantpassats.

Mentrestant els «facaos» continuen tirant llenya al foc. Menteixen, intoxiquen la gent de bona fe que encara se'ls creu. Estaria bé que digueren quin és el seu objectiu real: suprimir una llengua que no és «la común de todos los españoles». Si més no, no enganyarien ningú. Però alguns partits els fan cas i branden l'espantall de la «fractura social». Tots sabem que la seua por és exclusivament perdre vots. Perquè, desenganyem-nos, l'anticatalanisme continua sent un sentiment massa extès per aquestes Espanyes de les quals Aragó n'és un «baluarte». I que uns aragonesos parlon català secularment els deu paréixer una paradoxa inadmissible, un fet, vés per on, contra natura.

Carles Terès

Fescat 05 a Horta de Sant Joan

■ **Carles Sancho**

CARLES SANCHO

La setmana del 17 al 24 de juliol, s'ha celebrat el 9è Festcat. Escola d'Estiu de Jocs Tradicionals a Horta de Sant Joan. Els seus coordinadors: Antoni Costes, Pere Lavega i Biel Pubill van preparar un programa molt suggerent, variat i didàctic per l'alumnat: joc i natura a la Via Verda, la maleta dels jocs, jugar al carrer, jocs i intercultura, fotografia i imatge en els jocs, jocs de taula, jocs i noves tecnologies…

Any rere any la presència de la comarca del Matarranya en el Festcat ha estat important i destacada. La vetllada musical al restaurat i magnífic convent de Sant Salvador va córrer a càrrec, enguany, d'un extraordinari grup vinculat a Torredarques i al Matarranya: Túrnez & Sesé que van presentar el seu nou treball *L'arbre de l'esperança* amb poemes musicats de Carner i Espriu i també van interpretar cançons del seu primer CD 'Quedarà la paraula' dedicat al poeta penarrogí Desideri Lombarte. Professors i alumnat van haver de desplaçar-se a Vall-de-roures perquè una sessió de treball la van desenvolupar en el marc incomparable del conjunt medieval format pel castell i l'església. Allà van conèixer i jugar a antics jocs medievals com el de la pilota i el del trinquet tan tradicionals a les nostres viles. Només hem de lamentar la poca col·laboració que hi va haver per part de l'ajuntament per facilitar l'activitat organitzada.

La Festcat és un escola de formació que té la seu a Horta de Sant Joan però que per voluntat pròpia vol tenir més ressò a la nostra comarca tant en activitats –s'han celebrat sessions a Calaceit, Queretes, Arenys i Lledó altres anys– com en formació de l'alumnat de les nostres viles.

La CHA demana que tot el riu Matarranya siga Lloc d'Importància Comunitària

■ **Nota de Premsa**

La Junta Aragonesista considera que tot el riu Matarranya cal que siga declarat Lloc d'Importància Comunitària (LIC) dins de la Xarxa Natura 2000, incloent el tram on s'havia projectat la presa de la Freixneda-laTorre del Comte.

Fins ara, la proposta de LIC excloïa el tram del riu afectat per aqueixa obra, però en descartar-se'n la construcció, «ja no hi ha raó perquè ara no siga protegit tot el curs fluvial del Matarranya», ha afirmat la diputada de CHA a les Corts, Yolanda Echeverría. En qualitat de portaveu de Medi Ambient, acaba de registrar una proposició no de llei instant el Govern de l'Aragó a «realitzar les gestions necessàries perquè siga declarat LIC el curs comprès entre el barranc de Segarra, en el terme municipal de Vall-de-roures, i el pont de l'A-231 sobre el riu Matarranya, a la Torre del Comte, que estava afectat pel projecte de presa de la Freixneda-la Torre del Comte».

Segons Echeverría, el cas del Matarranya és molt paregut, si no idèntic, al del riu Ara, el tram del qual afectat pel projecte de l'embassament de Jánovas havia estat exclòs de la declaració LIC malgrat que per damunt i per davall de la presa es fruïa d'aquesta figura de protecció (LIC Vall de Broto i LIC Riu Ara). «El Govern de l'Aragón, un cop descartat Jánovas, ha aprovat recentment de sol·licitar que també aqueix tram siga LIC i que, així, tot el riu ho siga, i això mateix demanem per al riu Matarranya, perquè tot el seu curs fluvial siga tractat de la mateixa forma», ha afirmat la diputada aragonesista.

Ha estat el passat mes de juliol quan la Secretaria General per a la Prevenció de la Contaminació i del canvi Climàtic, a la vista de l'informe emès per la Direcció General de Qualitat i Evaluació Ambiental, ha formulat declaració d'impacte ambiental sobre l'evaluació del «Projecte de Presa de la Freixneda-la Torre del Comte en el riu Matarranya», concloent que no era conveniente la realización de l'esmentat projecte.

El riu Matarranya és un dels ecosistemes fluvials de règim mediterrani més ben conservats d'Europa i, segons els experts, resulta impossible de trobar un altre riu mediterrani a la península Ibèrica amb el seu grau de biodiversitat. «I és que per raons geogràfiques, històriques i ecològiques presenta una inusual riquesa biològica, que el fa especialment singular tant per la seua fauna com pels valors de densitat i biomassa dels organismes aquàtics, molt elevats i poc comuns», ha explicat Echeverría.

VILES I GENTS

Esquitxades de forats

Amb la variant d'Alcanyís es dona una situació pareguda a la que pateix la millora de la N-232 entre l'enllaç de Ràfels i la província de Castelló. De la circumval·lació de la capital del Baix Aragó se'n parla des de fa prop de vint anys. Les primeres ratlles de la reforma de la carretera de Mont-roig deuen de ser encara més antigues. Però el cas és que ni en un ni en l'altre projecte s'han posat les màquines a treballar. Els alcanyissans pateixen les conseqüències de la manca de voluntat política per a resoldre este problema. Dir que la demora no és altra cosa que la tramitació habitual de qualsevol projecte és l'excusa del mal pagador. No, aquí la raó de el retard no és altra que la passivitat dels nostres governants. S'anuncia un pla especial del Govern per a la província. La variant d'Alcanyís no hi hauria de figurar, perquè la seua execució no té res d'especial. Al contrari, és una actuació ordinària, quasi prosaica, i que ja hauria d'estar feta i refeta. Per a evidenciar-ho només cal repassar les rebentades que esquitxen totes les travessies de la ciutat per la sobreexplotació que provoca un tràfic totalment desbordat.

Parlant d'una altra cosa. S'acaba de crear una acadèmia de la llengua aragonesa que té entre els seus objectius l'estudi de les variants lingüístiques que es parlen a Aragó, un treball que ja està fet i, a més, molt bé. Si no que ho pregunten a Francho Nagore, pel que fa a l'aragonès, i a Artur Quintana pel que fa al català. Fer un altra cosa és perdre el temps.

Lluís Rajadelll

La música del Matarranya desembarcà amb èxit a Barcelona

■ **Carles Sancho**

La XXVI Trobada Coral de la Mercè d'enguany, organitzada per la Federació Catalana d'Entitats Corals de la demarcació del Barcelonès, va convidar el Cor de Cambra de Beseit i el Cor Albada. El marc de l'acte, l'entranyable plaça del Rei, va quedar petita la tarda del dia més gran de les festes barcelonines, malgrat la coincidència horària amb la popular i multitudinària cavalcada de la Mercè. Els del Matarranya van ser qui van encetar la jornada musical amb un públic entusiasta que comptava amb molta presència de gent originària de les nostres terres. Margarita Celma, la seua directora, en començar va explicar que en el concert només interpretarien músiques populars del Matarranya. Així iniciaren l'actuació amb la tradicional albada *Baixeu les casquetes*, seguiren *Sant Josep se fa vellet*, la jota *La balladora*, *Sant Josep se'n va a segar*, la popular composició a tota l'àrea de la llengua catalana *Ton pare no té nas* i el divertit i desenfadat ball recollit a Mont-roig *Lo moixó de Montpeller* que estrenaren en aquest concert. El primer i últim tema interpretats per la coral van ser acompanyats pels gaiters de Calaceit. Algunes d'aquestes composicions han estat harmonitzades per musicòlegs de gran prestigi nacional: Agustí Cohí, Baltasar Bibiloni, Manel Oltra, Jesús María Muneta i Tomás Aragüés. També interpretaren dos poemes de l'escriptor penarrogí Desideri Lombarte musicats per la seua directora: *Elles* i *Riu, riu la perdiu*. En acabar l'actuació del cor de Beseit continuaren la segona part del concert el Cor Albada una gran agrupació coral barcelonina molt jove que finalitzà l'extraordinària actuació a la plaça del Rei.

Actuació de la coral de Beseit a la plaça del Rei de Barcelona

Al dia següent, diumenge 25, el Cor de Cambra de Beseit tingué una nova actuació a la Capella de l'Esperança a Barcelona on interpretaren, aquesta vegada, tot el seu variat repertori: *Los Músics de Said* –música antiga medieval i del renaixement– i *Cor de Cambra* –música de cor i cançons populars del Matarranya–. Una altra actuació memorable on el públic acabà cantant entusiasmat el popular *Baixeu les casquetes* acompanyant la coral beseitana.

Un bon premi i un reconeixement per a una agrupació coral que ha sabut sacrificar-se i treballar de valent per aconseguir ser la principal referència musical al Matarranya.

MARIBEL SANCHO, ANTIGA COL·LABORADORA DE TEMPS DE FRANJA, PREMIADA

L'Instituto de Ciencias de la Información de Saragossa ha atorgat un dels premis Aragón de la Comunicación 2005, en la categoria de premsa, a la periodista Maribel Sancho Timoneda, nascuda i resident a la Vall del Tormo, que va estudiar Ciències de la Informació a la Universitat de Barcelona. Breu col·laboradora a la revista *Temps de Franja* en els seus inicis. Però on es va formar com a periodista, recent acabats els estudis, va ser al grup de mitjans de comunicació –premsa, ràdio i televisió– de *La Comarca* d'Alcanyís entre 1996 i 2000. Empresa on va iniciar-se primerament com a col·laboradora i, finalment, com a redactora. Més tard va passar al *Diario de Teruel*. Actualment és la periodista responsable de la delegació del Baix Aragó a Alcanyís. També ha col·laborat a Matarranyadigital.com. Els premis Aragón Comunicación es donen com a reconeixement als treballadors dels mitjans amb una trajectòria professional destacada i meritòria en el camp de la comunicació aragonesa. El premi li va ser lliurat pel president de les Corts d'Aragó al Palau de l'Aljaferia a Saragossa el 28 de juny, acte al qual també hi van assistir el President de la Diputació Provincial i l'alcalde d'Alcanyís.

Maribel Sancho també col·labora intensament en la vida cultural de la seua vila i és, des de fa dos anys, la presidenta de l'Associació Cultural de la Vall del Tormo, que enguany fa vint-i-cinc anys, i que des que la dirigeix les activitats a la vila s'han incrementat notablement.

La fossa comuna de Mont-roig, un compte pendent de la guerra bruta contra els maquis

■ Lluís Rajadell

ELENA PÉREZ BERIAIN-HERALDO DE ARAGÓN

Maria Mir, a l'esquera i Marina Boj, filles de dos desapareguts pressumptament enterrats en una fosa comuna de Mont-roig

«Ton pare ja no està aquí. L'han traslladat. Igual pot estar a Terol que a Saragossa que podrint terra». Va ser la cínica resposta que el director de la presó d'Alcanyís va donar a Maria Mir, quan un dia de novembre de 1947 va anar a visitar son pare, José Mir, un veí de la Ginebrosa (Baix Aragó) detingut un mes abans per suposades complicitats amb el maquis. Per desgràcia la opció més tràgica era també l'única certa. Va passar el mateix amb altres sis persones –hómens i dones– de la comarca que estaven empresonades a la capital del Baix Aragó per presumptes simpaties amb la guerrilla antifranquista.

Eren els temps de la repressió més implacable contra el maquis, dirigida amb mà de ferro pel general Pizarro i que incloïa tortures, execucions extrajudicials sota el pretext d'inexistents intents de fuga i desaparicions, com és el cas dels set afusellats en el trajecte de carretera que va d'Alcanyís a Morella –en algun punt de l'actual N-232– i després enterrats al cementiri vell de Mont-roig. Els familiars d'aquells hómens i dones, que en la major part dels casos no havien comès altre 'delicte' que ser d'esquerres o tindre parents a la guerrilla, volen aclarir allò que va passar fa seixanta anys i recuperar els cadàvers dels seus parents per enterrar-los als seus pobles.

Marina Boj, que tenie 24 anys quan sa mare va ser detinguda, empresonada i executada sense donar cap explicació als seus familiars, és una de les persones embarcades en el projecte d'exhumar les restes dels desapareguts de la Ginebrosa

Marina explica que recuperar les restes de sa mare i son oncle, executats i enterrats a la vegada, seria un consol per a ella. «És un assumpte pendent des de fa seixanta anys». Esta il·lusió s'ha convertit en quasi obsessió. «És la cosa que més desitjo en esta vida: recuperar els cossos de ma mare i mon tio i enterrar-los al meu poble –la Ginebrosa–», afegeix.

Records amargs

Maria Mir recorda, per la seua part, que sa mare va iniciar gestions, per recuperar les restes del seu marit desaparegut, amb el primer govern socialista després de la Transició. Però la manca d'informacions fidedignes va endarrerir la investigació fins avui. I els contratemps d'esta penosa investigació encara no han acabat. Maria explica que un veí de Mont-roig que va presenciar els enterraments dels set desaparegut li va indicar amb precisió el lloc del cementiri on està la fossa comuna. Però sense saber per quina raó, «este informador va cambiar d'actitud d'un dia per altre i se n'ha fet enrere». Però els obstacles no desanimen ni la Marina ni la Maria. Han aconseguit el recolzament d'un metge forense de València que pot localitzar amb precisió l'existència d'una fossa comuna abans de fer l'excavació. A més, este especialista faria les proves d'ADN si foren necessàries per identificar els cadàvers. Han rebut igualment recolzament del Grupo de Estudios Masinos (GEMA). Un dels seus dirigents, Javier Díaz, mostra el seu suport a les peticions de les dos famílies i demana una major compromís de les Administracions en resoldre els comptes pendents del fraquisme.

L'Ajuntament de Montroig no amaga les seues reticències davant del projecte de desenterrar els cadàvers. L'alcalde, Andrés Cros (PP), demane que, abans d'excavar, es precise el lloc concret on estan els cossos. «No podem eixecar mig cementeri sense saber on està la fossa», assenyala.

Històries paral·leles

Les històries que conten la Marina i la Maria sobre el martiri que van patir els seus parents a mans de la Guàrdia Civil són esgarrifadores. Maria recorda que poc abans de la desaparició de son pare va anar a veure'l a la presó d'Alcanyís. Gràcies a la intercessió d'un guàrdia que la coneixia igual com a son pare –conegut per tota la contornada pel seu ofici de paleta– pare i filla van poder entrevistar-se. «No podíem parlar cap dels dos, només ploràvem. Li vaig veure la cara amoratada i no li quedava ni una dent sana de tants cops que havia rebut. El van torturar sense compassió. Tot allò va ser molt injust», recorda la dona emocionada. Ara no desitja venjança, només que les restes de son pare «puguen ser enterrades a la Ginebrosa per poder portar a la seua tomba un ram de flors quan vulga».

En el cas de Marina Boj, el calvari va començar amb el telegrama que va rebre a Barcelona, on treballava al novembre de 1947. «Marina, ven enseguida», deia. Encara va arribar a temps de veure a sa mare, Josefa Bayod, que, escoltada per dos guàrdies civils, anava des de la presó fins a la caserna local. Es van abraçar i aquell és el darrer record que guarda de sa mare, a qui no va tornar a veure mai més. Com al cas de José Mir, la desaparició va estar disfressada d'una enganyosa sortida de la presó, una macabra tapadora per a set execucions extrajudicials. A la Marina li van contar que els presos van celebrar la vespra de la seua execució un imminent alliberació que mai no va arribar. En el seu cas s'afegeix un altra desgràcia familiar enmarcada en les boires de la repressió franquista, la desaparició d'un germà que es va incorporar a la guerrilla i del qui no sap on va morir ni en quines circumstàncies.

L'exposició «La llengua catalana a l'Aragó» a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans a Barcelona

■ **Carles Sancho**

CARLES SANCHO

Detall de l'exposició al claustre de l'Institut d'Estudis Catalans

En el magnífic claustre de la seu de l'Institut d'Estudis Catalans a Barcelona ha estat allotjada, entre el 13 a 30 de setembre, tot coincidint amb les festes de la Mercè, l'exposició presentada per l'Associació Cultural del Matarranya «La llengua catalana a l'Aragó», organitzada per la presidència de l'IEC que recordem va ser inaugurada aquest estiu durant la Trobada Cultural del Matarranya a Massalió. A part dels panells informatius organitzats per temes: el territori catalanoparlant d'Aragó, la llengua, la literatura popular, la literatura d'autor, la cançó, el moviment associatiu, l'ensenyament i els usos lingüístics, hi havia una petita exposició d'un centenar de llibres i CDs publicats a la Franja o sobre la Franja, principalment editats per les actives associacions i centres culturals del territori. Completava la mostra un àudio amb una petita selecció de textos de literatura oral recopilats al *Molinar* i *Bllat Colrat!*, mostres de literatura popular i d'autor i cançons interpretades per cantautors franjolins.

Com a acte de presentació de l'exposició l'IEC va organitzar, el dia 28 de setembre, a la sala Pere Corominas, un acte presidit per Salvador Alegret, vicepresident de l'IEC, on van intervenir l'escriptor i editor mequinensà Hèctor Moret com a representant d'Iniciativa Cultural de la Franja que va presentar la recent creada entitat coordinadora de les diferents associacions i centres culturals de la Franja i Ramon Sistac originari de la Llitera, professor de Diactologia de la Universitat de Lleida i membre de l'IEC que parlà sobre «la Franja cap al futur: llengua i identitat». Dissertà en la seua intervenció sobre tres conceptes força controvertits en el nostre territori: franja, llengua i identitat.

Al final de la convocatòria es va fer una visita a l'exposició dirigida i comentada per la responsable de la mateixa Pepa Nogués.

LLUÍS RAJADELL GUANYA EL PREMI MATIES PALLARÈS

Lluís Rajadell, escriptor i periodista de Vall-de-roures, guanya el primer premi de RELATS CURTS MATIES PALLARÈS 2005 (segona edició), de la vila de Pena-roja de Tastavins amb l'obra *Lo caferet*.

La guanyadora del segon premi ha estat, Maria Isabel Cirac Lacueva amb el relat *Olvídate de m*i.

El Jurat ha destacat l'alta qualitat d'un gran nombre dels treballs presentats.

El lliurament dels premis ha tingut lloc a la Sala Polivalent de Pena-roja el diumenge dia 30 d'octubre, dins dels actes de les II JORNADES CULTURALS I LITERÀRIES de la Comarca del Matarranya.

José Miguel Gràcia

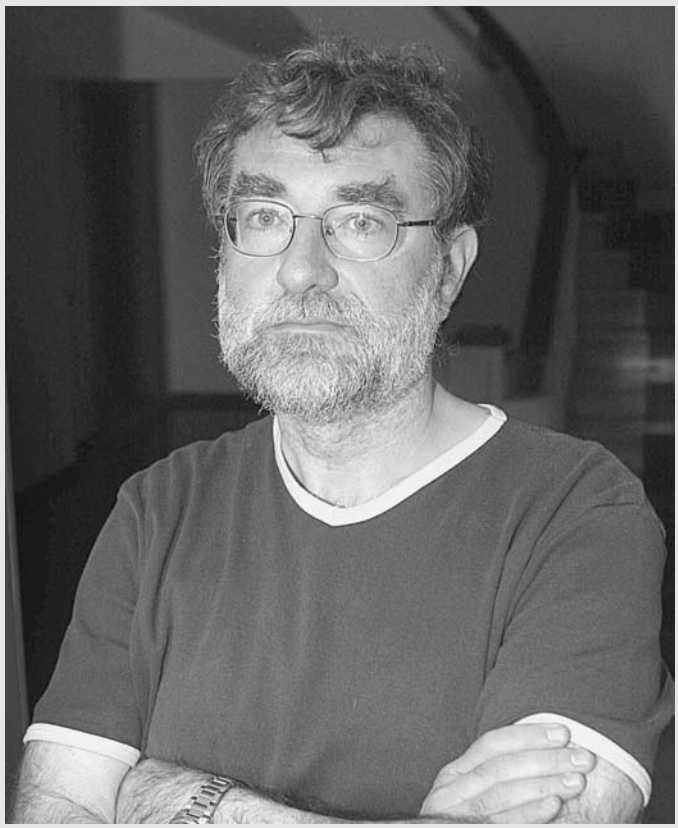

La flama del Correllengua arribà al Baix Cinca

■ Marta Canales. Acció Cultural del País Valencià-Franja

Durant el mes de setembre l'edició d'enguany del Correllengua ha arribat al Baix Cinca. El dissabte 17 de setembre, al Casal Jaume I de Fraga, vam començar amb els diferents actes a les cinc de la tarda. El programa local d'aquesta edició incloïa l'arribada de la Flama de la Llengua, amb la posterior cercavila per l'avinguda Reis Catòlics, carrer on és el Casal; lectura del Manifest 2005, i la presentació d'una exposició fotogràfica *Instantànies* cedida per la Universitat de Lleida i la Universitat Rovira i Virgili, que recollia les obres presentades al concurs fotolingüístic «La llengua catalana i la nit», organitzat pels Serveis de voluntariat lingüístic de ambdues universitats.

A continuació, la compa-nyia Trémolo ens va presentar el seu muntatge *L'últim negoci de Pasqual Puigdevall o l'engany de la marquesa*, un espectacle d'arrel medieval on s'utilitzen recursos de la *commedia dell'arte* i de la tradició joglaresca catalana. Personatges com el Pasqual, la mentidera Rosalinda, el vell marquès, i molts altres de procedències variades i dialectologia variada, ens van fer passar una bona estona a petits i grans, arrancant-nos rialles de principi a fi.

Després de l'animació, a les set de la tarda, vam fer un senzill acte d'homenatge a la figura del gran escriptor Jesús Moncada, amb una lectura pública de fragments de la seva obra. Aquesta programació d'actes va acabar amb una picadeta per als participants. En el cas de Fraga, cal destacar la coorganització en els actes de la Delegació de Cultura de l'ajuntament de Fraga, de la Comarca del Baix Cinca i de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca.

El dijous 29 de setembre, la Flama de la Llengua va arribar a Saidí. A les cinc de la tarda va començar la cercavila des de la plaça de l'Ajuntament i fins al Cine, on es va fer la lectura del Manifest, amb la participació d'un centenar de persones. El plat fort del programa del Correllengua va ser la projecció de la darrera pel·lícula d'animació de la Fox, *Robots*. Després de la pel·lícula, tots vam gaudir d'una xocolatada per a petits i grans. En aquest cas, com a organització, voldríem agrair la complicitat de la Margarita Sorolla, professora de català a l'escola de Saidí, i de totes les integrants de la Comissió de Cultura de l'ajuntament de Saidí, per explicar-nos el secret de l'excel·lent berenar.

Però el Correllengua no ha estat sols al Baix Cinca. De fet, l'estrena de l'edició 2005 va ser a Benavarri (Ribagorça) el passat dissabte 10 de setembre. Amb la col·laboració de la Regidoria de cultura de l'ajuntament de Benavarri i del Centre d'Estudis Ribagorçans, vam aconseguir que l'arribada de la Flama a la plaça Major continués amb una cercavila i l'animació infantil *Contes per a la Pau*, de la companyia Micro Troupe. I per acabar una bona jornada per la llengua, ho van endolcir amb xocolata i coca.

A la comarca del Matarranya hem fet Correllengua a tres municipis. En dos d'ells, a Favara (divendres 30 de setembre) i a Nonasp (divendres 7 d'octubre) es va portar l'animació *Contes per a la Pau* de Micro Troupe a les escoles de primària, dintre de l'horari escolar. En el cas de Maella (dimarts 4 d'octubre) es va organitzar també aquest espectacle, però a la plaça Saragossa, a partir de dos quarts de sis. En tots tres casos, hem fet una valoració positiva, la qual cosa ha estat possible gràcies a la implicació dels diferents Regidors de cultura: Miguel Angel, Agustina i Eva, i als diferents claustres i, en concret, al professorat de català.

La nostra Flama també ha passat per alguns del pobles de la comarca la Llitera. En concret, el divendres 14 d'octubre vam estar a Albelda i al Campell, i el dissabte 15 d'octubre al Torricó i a Castellonroi. A les poblacions del dia 14, Albelda i el Campell, la cercavila amb la Flama, la lectura del Manifest i l'animació infantil *Contes per a la Pau* de Micro Troupe, van ser els elements comuns. Tots aquests els actes es van fer a les dues escoles de primària. És per això que volem destacar la feina de la Rosa Polo i de l'Alba Garreta (professores de català d'Albelda i del Campell, respectivament) i també de les Regidories de cultura dels dos municipis.

Però el Correllengua encara no ha acabat. La Llitera i el Matarranya són les properes destinacions. Que cremi la Flama!

25 anys després

■ Susanna Barquín

El passat 24 de setembre, la promoció del 1979-1980 del Col·legi Santa Anna de Fraga es va retrobar a les aules on van deixar els somnis de l'adolescència. Encara hi eren, intactes, a les cadires, a les taules, en l'olor del gimnàs i en les mirades. Per això, durant el sopar que es va celebrar el mateix dia, 40 dones van tornar a tenir catorze anys i tres hores.

ESTAMPES RIBERENQUES

El dia que Lil·liput va deixar de ser vulnerable

■ Quim Gibert

Sa majestat sublimíssima de Lil·liput insta l'Home-muntanya a jurar i subscriure solemnement vuit articles d'obligat compliment. El quart especifica que quan Lemuel Gulliver passegi per les calçades de la metròpoli «posarà la màxima atenció a no aixafar els cossos de cap dels nostres estimats súbdits, cavalls o carruatges…». A més d'un conte infantil, *Gulliver a Lil·liput* (Edicions Bromera) és una reflexió sobre la crueltat i la banalització de la natura humana. El nostre protagonista és un metge de vaixell. Ben mirat, és ben poc realista pensar que, sense ensopegar ni engegar-ho tot a rodar, un gegant pugui conviure en una illa de gent diminuta. La qüestió és que l'estada de Gulliver a l'Imperi de Lil·liput acaba com el rosari de l'aurora.

No només les donetes i els homenets imaginats per Jonathan Swift necessiten viure psicològicament tranquils en el seu hàbitat. També la resta d'éssers vius. Les comunitats que resolen les seves necessitats perviuen, perquè no disposar d'una infraestructura de capacitats proporcional al de les necessitats, genera vulnerabilitat. Tant és així que saber que pots ser fàcilment ferit i, fins i tot, desaparèixer genera molt malestar.

No és la primera vegada que el patiment ha fet escriure pilons de pàgines. Francesc Torralba Rosselló, doctor en filosofia i teologia, se sent membre d'una identitat col·lectiva fràgil i amenaçada «que es veu, directament o indirectament, agredida per agents externs». Amb *Identitats vulnerables. Estratègies contra l'homogeneïtzació* (Tàndem edicions), premi d'assaig Llorer 2004, Francesc Torralba constata els estralls que comporta el neoliberalisme globalitzat i l'homogeneïtzació cultural: «si hi ha identitats vulnerables és, en part, perquè hi ha identitats hegemòniques que s'estenen i colonitzen espais i àmbits que, de fet, no els pertanyen». No obstant això, són moltes les dones i els homes de pobles vulnerables que no tenen cap mena de consciència de problema. Qui no percep cap mal en la seva natura, tampoc se sent agredit ni reacciona davant l'hegemonisme. Per això Francesc Torralba ens assenyala que «només es pot autodeterminar el que té un *autos*, el qui és un subjecte conscient». No oblidem que quan una nació deixa de ser un subjecte de drets, passa a ser un objecte.

Entre les múltiples reflexions que conté *Identitats vulnerables. Estratègies contra l'homogeneïtzació*, l'autor és partidari de la creació de comissions per la veritat i la reconciliació: «és un deure moral que la identitat hegemònica reconegui el dolor que ha causat a la identitat vulnerable i que vetlli per reparar-lo (…) és una exigència que restableixi la salut de la identitat malferida». I és que oblidar el dolor de la víctima és una manera de menysprear-la. (Paral·lelament, Torralba és del parer que a les identitats col·lectives vulnerables els convé unir-se i forjar un mercat comú, a partir del qual consensuar estratègies polítiques i econòmiques: «si les identitats vulnerables lluiten aïlladament, difícilment assoliran els seus objectius».)

Torralba afirma taxativament que un poble és lliure quan és l'executor del seu propi destí. Per qui encara no ho sàpiga, el nostre destí ara per ara s'escriu des d'una meseta.

Margarita Celma, presidenta de l'Associació Corals del Matarranya

«Les Trobades de Corals han ajudat a pro

Margarita Celma Tafalla va nàixer a Vall-de-roures. Estudià primària a la seua vila i batxillerat a l'institut d'Alcanyís, estudis que alternava amb la formació musical al conservatori, més tard, Magisteri a Terol. Llicenciada en Pedagogia, finalitzà la carrera de música al Conservatori de Terol. Des del 1997 funcionària del cos de mestres, treballa al CEIP Vicente Ferrer Ramos de Vall-de-roures com a mestra en l'especialitat de música. Actualment continua la seva formació amb estudis de Musicologia a la universitat de la Rioja. És presidenta de l'Associació Corals del Matarranya i directora del Cor de Cambra de Beseit i la Coral Thymiaterion de Calaceit. Coautora del projecte didàctic Aula Abierta Matarranya-Mesquí i d'altres que estan pròxims a la seua publicació.

Pregunta. Quan vau començar a moure el panorama musical-coral al Matarranya?

Resposta. L'any 1994 vaig començar a dirigir el Cor de Cambra de Beseit i el 1997 la Coral Thymiaterion de Calaceit. La història coral a la Comarca del Matarranya és bastant recent, pot tenir uns vint anys amb l'aparició de la Coral de Calaceit i després de la de Vall-de-roures. Posteriorment es va crear la de Beseit. Durant molts anys la Coral de Calaceit i Beseit foren els dos únics grups corals que resistien a la nostra comarca, però en aquells moments no tenien relació entre ells. Llavors vam pensar que l'unió era l'única manera de tirar endavant, tant per estes corals que ja funcionaven com per a associar totes aquelles que ben segur anirien eixint i ja començaven a sonar per algunes escoles de música de Queretes i Valljunquera. Era un projecte apassionant i molt important per a la nostra gent: un projecte de vida per al Ma-tarranya.

P. Com es va estendre aquest projecte musical?

R. En principi vam ser tres directors de cor els que vam impulsar la creació de l'Associació Corals del Matarranya: Beatriz Barceló de Calaceit, Francisco José Celma i jo mateixa. Inicialment eren cinc les corals associades, que sense perdre mai la autonomia i individualitat, ja treballaven en un projecte coral comú: la Coral Thymiaterion de Calaceit, la Coral de Beseit, la Coral Francisco Turull de Queretes, la Coral San Miguel de Valljunquera i el grup Kinessis de Calaceit. Més tard va nàixer la Coral de la Freixneda i, recentment, el cor infantil Xiquets del Matarranya, que té components de diferents pobles del Matarranya i de la veïna comarca de la Terra Alta, amb qui sempre ens agrada mantenir unes bones relacions. Vull animar a tots els cors a tirar endavant, que continuïn gaudint i buscant la màxima qualitat en el seu treball musical.

P. L'existència de diverses agrupacions corals van fer possible i necessari l'organització de les Trobades de Corals del Matarranya. Quan van iniciar-se?

R. L'any 2000 vam començar a veure clar que hi havia d'haver més relació entre les corals existents, perquè el món coral continuara al Matarranya. Així que el castell de Vall-de-roures va ser seu de la primera Trobada de Cant Coral de la Comarca del Matarranya. Va ser molt emocionant i vam notar que la Trobada era una projecció cap a l'exterior que feia falta i per tant s'havia de continuar. Hi havia molt sentiment de terra i de comarca al saló de les Corts. A este Concert van actuar les corals Thymiaterion de Calaceit, Cor de Cambra de Beseit, Cor Francisco Turull de Queretes, Cor San Miguel de Valljunquera i el grup Kinessis de Calaceit. A partir de la segona Trobada a Calaceit, vam instaurar la concessió d'un premi a un compositor que haguera escrit per al món coral. El premi rep el nom de 'Menció honorífica Miguel de Aguilar' en record al polifonista nascut a Vall-de-roures cap al 1610. Tots els compositors premiats ens han harmonitzat o recreat cançons per a cor populars del Matarranya o del territori aragonès de parla catalana, que hem anat integrant dins del nostre repertori. Estem profundament agraïts a tots estos savis que tant ens han ajudat amb este projecte: Manel Oltra, Jesús María Muneta, José Peris Lacasa, Agustí Cohí i Grau i a Tomás Aragüés que enguany a la Freixneda, on es fa este any la trobada, rebrà l'esmentada menció.

P. Quines activitats musicals feu des de l'Associació Corals del Matarranya?

R. Fem trobades de convivència i treball coral en un alberg de la Diputació Provincial de Terol a Alcalá de la Selva on ens visiten grans especialistes musicals, cursets de cant, conferències, portem directors invitats, investiguem el folklore popular i tradicional en llengua catalana, fem

ojectar el Matarranya a l'exterior»

concerts tots junts, participem als concerts d'orgue que organitza la Comarca del Matarranya, promocionem els cors associats, fem intercanvis amb altres cors i sessions de treball, fomentem la creació de noves corals i la relació amb altres cors i associacions corals d'Aragó, Catalunya i de la resta de l'estat o internacional si convinguera.

P. Una de les vostres activitats és recuperar la música tradicional i popular del Matarranya. Penseu editar un CD amb composicions en català?

R. Sí, i esperem que en siga més d'un. Actualment estem enregistrant un CD totes les Corals del Matarranya. Inclourem totes les cançons que al llarg d'estos anys hem anant recuperant i aprenen. També hi ha gaiters i tabalers que ens acompanyen a diverses peces, com per exemple a les aubades o folies de ronda… Enguany hem fet la primera sessió i esperem tenir-lo enllestit dins d'un any i mig aproximadament. De ben segur que serà tot un èxit.

P. Un dels grups corals més destacats i que té més eixides al Matarranya i fora del Matarranya és el Cor de Cambra de Beseit que tu dirigeixes. Pots parlar-nos sobre el repertori, els projectes… del grup?

R. És una coral que es pren el treball molt seriosament. Els seus membres són molt responsables i professionals. Des de sempre hem treballat repertori en llengua catalana i sempre hem fet harmonitzacions i recuperacions de cançons del Matarranya i també de poemes de Desideri Lombarte. Un d'estos poemes ja està enregistrat al CD «Una roella al cor», dedicat a l'escriptor pena-rogí. Cantem en moltes altres llengües i podem trobar un repertori molt variat que abasta totes les èpoques, estils i compositors. Cada concert pot ser un món diferent, tot depèn del tipus d'acte que s'estiga organitzant.

P. Qui són Los Músics de Said que apareixen en el vostre programa?

R. És un espectacle musical dins del Cor de Cambra de Beseit. S'interpreta música antiga i del renaixement. Els cantaires portem vestits d'època, ballem danses, cantem a capella i també ens acompanyem amb instruments musicals en directe. Hem actuat a fires medievals i del renaixement i hem fet obres teatralitzades al castell de Vall-de-roures amb grups de teatre. Pot ser un espectacle de carrer o de palau.

P. Però, a més, la Margarita Celma és mestra de música a la seua vila, parlem de les activitats docents al CEIP de Vall-de-roures. Com introdueixes la nostra llengua dins de la teua assignatura?

R. He procurat fer-ho sempre en els territoris de parla catalana on he treballat perquè la llengua catalana és la nostra llengua materna i per tant forma part de la nostra cultura i representa un dels elements més importants dels nostres arrels. En primer lloc és fonamental que s'accepte la denominació de la nostra parla com a llengua catalana i junt amb això l'acceptació de les normes, la manera d'escriure i de llegir d'esta llengua. Costa molt que els claustres, la comunitat educativa, el Govern d'Aragó i l'estat reconeguen la nostra llengua catalana com una realitat que existeix. S'accepta millor fora de les fronteres d'Espanya. S'ha de tindre el valor suficient per a denominar cada cosa pel seu nom.

Classes de cant coral al Matarranya

Hi ha molta gent que encara és xenòfoba respecte a la nostra llengua i cultura i en ple segle XXI, crec que això hauria d'haver desaparegut. Però encara es pot rectificar.

En la meua assignatura, la música, introdueixo cançons populars del Matarranya en llengua catalana, l'alumnat investiga i recull cançons que encara guarda la memòria de la gent de més edat i un cop els xiquets les han recopilades les cantem i les acompanyem amb instruments. Generalment els agrada molt perquè ells són els protagonistes de la pròpia recerca i es relacionen en gent de més edat, de la que poden aprendre molt. Quan a iniciatives podem dir que enguany hem presentat des de l'escola un projecte d'innovació i investigació educativa i musical anomenat «Cantemos juntos. Cantem junts» que té com a objectiu recuperar el nostre folklore i tradicions en llengua catalana propis de la zona i l'enregistrament d'un CD per part dels xiquets. Fa uns anys, també dins d'un programa d'investigació vam crear unes fitxes didàctiques del Matarranya i del Mesquí de geografia, història i natura. Es va respectar la toponímia catalana i un dels apartats de les fitxes es titulava «No amagos la llengua» amb activitats didàctiques molt motivadores per a l'alumnat per fomentar l'ús i coneixement de la llengua catalana.

P. Creus que hi hauria d'haver altres assignatures en català a l'ensenyament en els territoris aragoneses de parla catalana?

R. Evidentment que sí. El que no és normal és el fet que totes les assignatures, menys l'optativa d'una sessió setmanal de català, siguen en castellà en un territori on el català és la llengua materna de més del 90% de la població. Una llengua sempre és una riquesa. S'hauria de tenir més respecte i consideració per la llengua i, per tant, pels propis parlants. Desitjo que la Llei de Llengües arribe prompte a l'Aragó, que la defense com a patrimoni col·lectiu, de manera digna, sense interferències externes, sense mitges tintes, pensant en els seus parlants; perquè siga justa amb la història d'Aragó i de l'extens territori de parla catalana.

El dia 6 de desembre a les 6 de la tarda es farà la VI Trobada Coral del Matarranya a la Freixneda. Hi esteu tots convidats!

Carles Sancho

DESPERTA FERRO

Jaume Martín i Puchol

Recentment la República de Txèquia va fer un acte protocol·lari a Barcelona amb motiu d'inaugurar oficialment el consolat honorari i el nomenament del seu cònsol, Jaume Martín i Puchol. Aquest advocat, economista i màster en administració d'empreses, descendent de la comarca del Matarranya, ha destacat també com a activista en la defensa de la llengua i la cultura a la Franja de Ponent. En un acte molt emotiu, el nou cònsol recordà el caràcter «valent i assenyat» del poble xec, com es va demostrar a la Primavera de Praga, i a la separació d'Eslovàquia «sense cap trauma».

Des del final del segle XIX i primera meitat del segle XX, el creixent interès dels txecs per Catalunya i els catalans va propiciar l'aparició de nombroses traduccions d'autors com Jacint Verdaguer Víctor Balaguer, Bonaventura Carles Aribau, Narcís Oller, Àngel Guimerà, Joaquim Ruyra, etc. Escriptors txecs van participar en el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat el 1906 a Barcelona.

Durant l'època comunista a Txecoslovàquia es van seguir fent algunes traduccions d'autors catalans i es van mantenir contactes amb membres de l'oposició al franquismo. El qui va ser ministre de Treball del govern de Negrín i després secretari general i president del PSUC, Josep Moix i Regàs, va passar part del seu exili a Praga, on va morir l'any 1973. L'escriptora Teresa Pàmies, també exiliada, l'any 1947 es va instal·lar a Praga i durant dotze anys va ser la redactora de les emissions en castellà i català de Ràdio Praga.

Joaquim Montclús

Seleccionades les obres que participaran en la fase concurs de la 7a Mostra de Teatre de la Llitera

■ **Anna Enjuanes**

El jurat seleccionador de les obres

Els vuit grups que participaran a la fase concurs de la setena Mostra de Teatre de la Llitera que tindrà lloc a Binéfar i Tamarit de Llitera del 11 al 20 de novembre han estat seleccionades. Un jurat format per les professores de les escoles de teatre de Lleida i Saragossa, Montse García i Marisa Nolla acompanyades del conseller delegat de Cultura de la Comarca de Llitera, Josep Anton Chauvell, van ésser els encarregats de seleccionar les vuit millors obres d'un total de vint-i-quatre que van ésser presentades.

El jurat va decidir per unanimitat en atenció als criteris de coherencia i cohesió interpretativa grupal, posada en escena, tècnica i qualitat els següents grups de teatre: La Portaza Teatro de Alfajarín, amb la proposta *El sueño de barataria*; Teatre per emportar de Tarragona amb *Tu vida en 65 minutos*; Eter Teatro de Terrassa representat *Navegants*; La companyia Diasdepán de Mataró amb *Desnudos*; Teatre Inestable de Ponent i Teatre Arca d'Almacelles amb l'obra *Cansalada Cancel·lada*; Trotamundos del Cinca Medio de Monzón amb *Hombres*; Companyia La Jaja de Barcelona amb *Hotel Anjou*; i teatro de Robres d'Osca amb *El florido pensil*.

«El nivell de totes les obres presentades ha estat molt important i per al jurat no ha estat senzill per poder escollir les vuit companyies seleccionades S'ha d'agrair l'esforç que han fet les dues professores de teatre de Lleida i Saragossa per participar com a jurat en la selecció de les obres per la fase concurs de la Mostra», explicar el conseller delegat de Cultura de la Comarca de la Llitera, Josep Anton Chauvell.

Els grups escollits per participar a la Mostra de Teatre rebran una subvenció de 600 euros per l'actuació i a més optaran als següents premis que seran atorgats per un jurat tècnic: millor grup qualificat (1000 euros), millor muntatge escènic (600 euros), premi especial del públic (300 euros i trofeu), millor direcció (120 euros), millor actor principal (120 euros), millor actriu principal (120 euros), millor actor de repartiment (80 euros) i millor actriz de repartiment (80 euros). Cada grup podrà beneficar-se de més d'un guardo. Així, cada companyia rebra una subvenció de 600 euros per participar en la setena Mostra de Teatre.

Aquestes companyies estaran acompanyades de tres propostes més que no participaran a la fase concurs. El dia 11 de novembre al cinema Paseo de Tamarit de Llitera obrirar el certamen la companyia La Baldufa, amb l'espectacle *Catacrack*; la cloenda tindrà lloc al Teatro de la Feria de Binéfar amb l'obra *La Ratonera*; i el dia 19 a la tarda el grup de teatre de l'APA del col·legi Virgen del Romeral actuarà al Teatro de la Feria de Binéfar amb l'obra que portar per títol *Unas brujitas muy traviesas* per al mes petits.

XXVII Romeria Comarcal de la Ribagorça

■ Glòria Francino

El dia tres de setembre es va celebrar la XXVII Romeria Comarcal de la Ribagorça a Sopeira dedicada a la Mare de Déu.

Van ser els sacerdots de l'Alta Ribagorça els que el 13 d'octubre de l'any 1979 van inaugurar aquesta romeria que també es va fer al poble de Sopeira. Des d'allavors aquest fet s'ha convertit en una tradició; un any se celebra a un poble de muntanya, l'altre, a un del pla. A més a més de les poblacions de la Ribagorça, s'hi han afegit pobles de la Llitera, el Baix Cinca i de Lleida ciutat. Hi havia gent de més d'una trentena de pobles i la presència de vint-i-cinc imatges de les Verges, patrones de les distintes poblacions.

Aquell dissabte van arribar a Sopeira unes mil cinc-centes o mil tres-centes persones, depén de les fonts, la qual cosa suposa una bona organització per a un poble xic, ja sigui l'espai dels aparcaments, ja sigui l'habilitació de bancs i cadires per a tanta gent, així com la carpa on es van celebrar els actes.

Els actes van consistir en una processó, des de la Plaça Alta Ribagorça, passant per davant del Monestir d'Alaó fins arribar a la carpa, on la gent acompanyava les imatges de les Verges dels seu pobles, després el Bisbe de Barbastre-Montsó D. Alfonso Milián va concelebrar la litúrgia amb quinze sacerdots. Les ofrenes li donen un toc de color a la missa, perquè són una mostra dels productes típics de les contrades. A la tarda un senzill festival amb cançons va cloure la diada.

Tant la disposició de l'Ajuntament, amb l'Alcalde José Maria Ariño, que va agrair la presència dels assistents i va declarar que som a una comarca aragonesa de parla catalana, com la del Mossen de la Parròquia, Ángel Noguero, que va coordinar els actes religiosos, i va triar lectura i algunes pregàries en català, com la

col·laboració de tot el poble van fer que la romeria acabés sent un èxit.

I per acabar afegir també que el paisatge natural amb l'Obaga de fons, les aigües del contraembassament del riu Noguera Ribagorçana, les oliveres del Camp i sobretot la presència de l'església romànica del Monestir d'Alaó van donar el toc estètic a aquesta celebració que reuneix a un grup de cristians i amics que es retroben una vegada a l'any.

Primera trobada comarcal del jovent de la Ribagorça

El 8 d'octubre, es va organitzar una trobada del jovent de la Ribagorça. Hi podien assistir des d'adolescents de dotze anys fins els joves de trenta-quatre.

Una seixantena de persones de diverses edats van assistir als actes, un esmorzar de coca i xocolata a Sopeira, on van visitar el Monesitr d'Alaó, i van fer uma passejada fins el pont romànic, per visitar a la Central Hidroelèctrica d'Escales. Van poder contemplar tota la seva maquinària, que és dins de la roca, i que actualment es controla via telemàtica. És uma de les centrals més antigues del riu Noguera Ribagorçana, les comportes de la qual són situades on començava el famós Estret o Congost d'Escales.

El dinar comunitari es va fer al poliesportiu d'Areny. A la tarda van visitar el Centre d'Interpretació de la Ribagorça, i després els més joves van disfrutar diferents activitats lúdiques. A les nou el grup de jazz dels germans Lleida de Graus va tancar els actes amb una música i una veu, dignes de més espectadors a l'acte.

TOT ENSENYANT LES DENTS

Peix o carn?

■ Ramon Sistac

En les societats capitalistes –i en les altres previsiblement també– les persones viuen obsessionades per la idea d'«èxit» o de «fracàs». En comptes de lluitar per «realitzar-se», com dèiem als anys setanta sota l'influx dels corrents orientalitzants, els individus malden per «triomfar en la vida», un concepte difús que ningú no m'ha acabat d'explicar mai, però que sospito que no té gaire relació amb els «trumfos» de la botifarra o el guinyot. Pel contrari, la societat és immisericorde amb els anomenats «fracassats», que veuran el seu compte corrent (si encara en tenien) malbaratat i en mans del psiquiatre argentí de torn. «Fracassar», més que una categoria, és una etiqueta que et pot tocar a la rifa i que et pot desmuntar la personalitat, la família, l'argenda i el reconeixement social.

Comprovem a més que, allò que és aplicable a les persones, també ho és a les societats, les cultures, les llengües. Hi ha llengües, per exemple, que pareix que totes els hi ponen. N'hi ha d'altres, però, que van a espentes i redolons tot caient en un pou sense fons, com l'aragonès o l'occità. Així el francès, l'antiga llengua internacional de la cultura, està més demodé que un iogurt de pot de vidre.

El grau de vitalitat i, doncs, de perspectiva d'èxit d'una llengua presenta símptomes fàcilment llegibles. Si una llengua manté la seua capacitat de creació, d'adaptació i d'innovació voldrà dir que va bé. I viceversa. Que de la tonyina enllaunada en diguem «atun», o que de la coca de tomata redona i amb formatge en diguem «pizza» vol dir que no anem bé.

La llengua no ha estat prou forta per assumir uns nous conceptes de manera genuïna. Però els meus amics andorrans es lamenten que la canalla d'aqueix principat ja no sap què és una borda (construcció ramadera de muntanya) i es pensen que es un restaurant, perquè molts restaurants andorrans es diuen «la Borda de Tal» o «la Borda de Qual». Doncs bé, a mi em pareix extraordinari. Les bordes ja no fan cap funció, perquè pràcticament s'ha abandonat la ramaderia, però, com a mínim, hem salvat la paraula, amb el significat ara de «restaurant típic de muntanya».

Recentment he trobat un restaurant, al carrer de Casp de Barcelona, amb el nom de «La Borda de Casp": Ni la decoració, ni la ubicació ni la carta tenen res a veure amb la muntanya o amb el Pirineu. Dubto que tinguen la més repunyetera idea del significat de «borda». I confesso que m'he sentit una mica violent de demanar-hi un besuc.

Jornades literàries a Benasc

■ Glòria Francino

Una de les *Nits Literàries* a Benasc

Quan arribarà el dia en què la pluralitat lingüística a Aragó sigui normalitzada de forma legal?

Sembla que les *Jornades Literàries a Benasc* on es va parlar de i en les tres llengües d'Aragó, durant el cap de setmana del 16 al 18 de setembre, tenien la intenció de tornar a tractar aquest tema i el desig d'una resposta positiva a l'interrogant plantejat en aquest article. *Les Jornades* van ser inaugurades pel vice-conseller d'Educació, Cultura i Esport de la DGA, Juan José Vázquez i per l'alcalde de Benasc, J.Ignacio Badia.

Hi van participar personalitats del món universitari i cultural de Saragossa, principalment, A la primera taula redona del divendres hi van intervenir: la Dra M. Antonia Martín Zorraquino, la qual va dir que davant la situació lingüística aragonesa preferia aplicar un model similar al navarrès abans que que el model català; la Sra Pilar García Mouton, que treballa al CSIC, va relacionar Aragó amb l'Europa plurilingüe i va afirmar que les issoglosses no saben de fronteres i sí de trets lingüístics; i el Dr. Ángel López va destacar la importancia de la difusió de les tres llengües parlades a Aragó als mitjans de comunicació perquè arribin a tothom A la sessió matinal del dissabte hi van participar Lidio Nieto, del CSIC, el qual va fer una exposició de l'edició dels textos de llengües minoritàries i de les dificultats econòmiques que això comporta; el Dr Fidel Corcuera va comentar les relaciones que hi ha entre Aragó i França; i el Dr. J. Francisco Val va mostrar la situació de la traducció a Aragó, al seu parer la Casa del Traductor de Tarazona no està preparada per fer traduccions de les llengües autòctones d'Aragó.

A la tarda la informació tractava sobre els canals de difusió de la literatura i els escriptors a Aragó. Fèlix Romeo, crític literari de l'*ABC* i de *L'Heraldo de Aragón*, considera que a Aragó encara hi ha massa tutela respecte a certs escriptors; Mercedes Corral, Directora de la Casa del Traductor de Tarazona, va afirmar que aquesta institució es una finestra oberta a Europa; l'editor Joaquín Casanova, President de l'Associació d'Editors, va afegir que el llibre té una funció civilitzadora.

Pel que fa la la vida associativa i de contacte amb el món de la creació literària van ser Carmen Castán, representant de l'Associació de Guayente i profesora de patués a la Vall de Benasc, la qual va fer un repàs dels que han escrit en patués; el Dr Artur Quintana, representant d'Iniciativa Cultural de la Franja i l'edició en català, va recordar els inicis dels escriptors en aquesta llengua i la manca de més publicacions; Chusé Inazio Navarro, President del Consello d'a Fabla Aragonesa, va parlar dels pioners com Francho Nagore i Ànchel Conte fins escriptors més recents i va demanar un «aragonès estàndar» en el qual totes les variants aragoneses s'hi puguin veure reflectides.

Totes aquestes exposicions o ponències van obrir un col·loqui final per part dels assistents i es van poder sentir totes les llengües parlades a Aragó, ara bé al tríptic de difusió d'aquestes *Jornades* només n'hi apareixia una.

També es van veure dinamitzades aquestes *Jornadas* per les *Nits Literàries*, fent tertúlies a locals públics de Benasc, amb escriptors com Carmen Castán, José Antonio Saura, Francesc Serès, Héctor Moret, germans Acín, Juan Bolea i d'altres contertulians, van donar un toc polèmic i divertit a la trobada.

Els assistents van poder gaudir d'un paisatge esplèndid tot passejant des de Benasc fins Ancils, sentir el fred primerenc que anunciava un canvi d'estació i degustar la gastronomia de la comarca.

El dissabte a la tarda de mà del Dr. Ángel López es va redactar un document com a conclusió d'aquestes *Jornades*, on es reivindicava la situació plurilingüe d'Aragó i la importància que aquest fet ha de tenir dins la legislació del Govern d'Aragó.

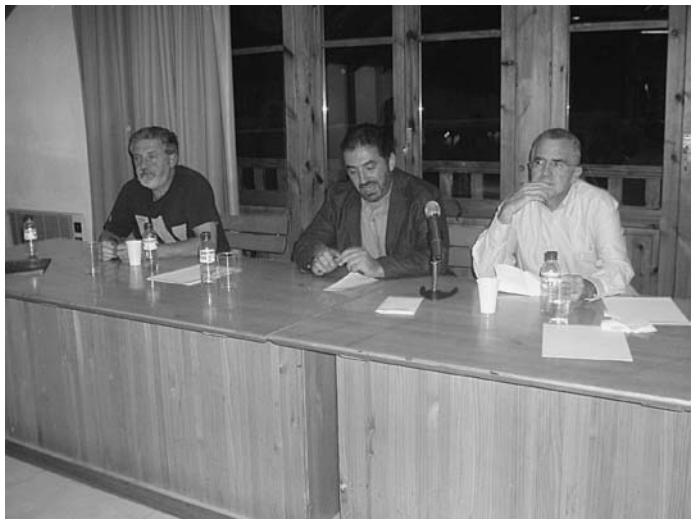

Una de les sessions a les Jornades literàries de Benasc

Toni Llerda: quatre records iniciàtics

■ **Carles Terès**

Penya Galera, estiu del 79. Juan Manuel, Carles i Toni

El darrer *Temps de Franja* ja va dedicar un espai a la desaparició d'en Toni Llerda, però vaig quedar-me amb la necessitat d'esbossar quatre pinzellades sobre certs aspectes personals, records antics dels nostres anys d'adolescència.

La meua relació amb en Toni s'inicià quan m'acabava els tretze anys, amb la mòmia del Generalíssim encara fresca purgant els seus crims al Valle de los Caídos. Vaig tenir la sort, malgrat ser un any massa jove, d'ingressar a la penya d'en Toni, «La Barraca». M'inspirava respecte: el veia molt adult, molt seriós i responsable. Tanmateix, vam acabar sent bons amics. Ja se sap que a les colles es constitueixen grups d'afinitat, i el nostre va ser un curiós tercet format per en Toni, en Juan Manuel «el Madrilenyo» i jo. Guardo encara les cartes d'aleshores: càustiques i brillants les d'en Juan Manuel, una crònica detallada dels fets del poble i del país les d'en Toni. Van ser quatre anys en que compartirem moltes coses. Les festes d'agost –vi, correbous, balls a les fosques, cigarretes i converses «trascendentals»–, les excursions al Port, les visites als poblats ibèrics… L'enumeració no s'acabaria mai. Van ser els anys iniciàtics, quan va prendre forma la meua percepció del món. En Toni, company de colla i amic, va ensenyar-me a valorar les coses del poble: els seus racons, el seu paisatge, la seua cultura. Anys més tard –qui m'ho havia de dir!– tornaria a la comarca per quedar-m'hi. Això ja és una altra història. Però sempre que el vaig necessitar va estar al meu costat.

Epíleg

És diumenge a la nit. Tornem de Queretes, d'estar-nos amb la Mercè, l'Andreu, l'Albert i en Prudencio. Al fons de la Vall de Lluna, sento la mort d'en Toni com una bufetada a la vida, a allò que hauria de ser la vida de les persones: dignitat, solidaritat, felicitat. Remuntem els revolts absurds amb una marxa ben curta. Tot és molt negre rera els vidres entelats. I molt fred.

HOMENATGE PER SANT JOAN

En la reunió que vam mantindre a Queretes el dissabte 15 d'octubre gent de la Junta d'ASCUMA amb la dona de l'Antoni Llerda va sorgir la proposta de fer-li un homenatge recordatori entorn a la diada de Sant Joan, festes de Queretes, els dies 23 i 24 de juny. Es pretén contar amb la col·laboració de l'Ajuntament de Queretes, l'Associació de Jóvens, l'Associació Musical Francisco Turull, la Penya del Barça de Queretes, la Penya Taurina, etc. entitats on l'Antoni Llerda va ésser un membre actiu.

El dia 23 es preveu fer un acte musical amb la banda que va fundar ell i el dia 24 es presentaria un llibre que s'està començant a elaborar amb la recopilació dels articles que al llarg de la seua vida Llerda va escriure a diferents revistes com *Andalán, Sorolla't, La Gaceta del Matarraña, La Comarca,* etc.

Aquestes jornades es complementarien amb un seguit de xerrades o taules rodones a l'entorn de la seua trajectòria vital i cultural i amb un recital poètic del Duo Recapte.

Cèlia Badet

Beseit, agost 79, al recital d'en Tomàs Bosque

Els nostres noms propis

■ Júlia Llambert

El Departament d'Educació, Cultura i Esports acaba de publicar un fulletó de caràcter divulgatiu *Un nombre para ti. Un nombre ta tu. Un nom per a tu* perquè els aragonesos sapiguem quins noms tradicionals podem posar als fills i que no només ho podem fer en castellà, sinó també en les altres dues llengües pròpies del nostre país: en aragonés i en català, sense avergonyir-nos-en i també sense problemes, que ja han passat aquells temps malfadats quan, en posar jo al meu fill el nom de Marc, des del Consolat em van enviar una carta dient-me que «su hijo deberá llamarse Marcos». Aquest fulletó s'inclou dins de la campanya informativa del Govern de cara a què els ciutadans prenguen consciència de la pluralitat lingüística de l'Aragó. Com diu Eva Almunia en el text de presentació –i no tradueixo– «Som una comunitat trilingüe on conviuen tres llengües, l'aragonès, el castellà i el català, i proposem un projecte de convergència cultural i lingüística capaç de reforçar la nostra identitat de poble amb voluntat ferma d'avançar cap al reconeixement ple dels drets lingüístics de tots el ciutadans i ciutadanes del nostre territori». En aqueixa mateixa presentació la consellera insisteix en el valor simbòlic que en aquest procés tenen els noms.

El fulletó ofereix a cada pàgina una selecció de noms tradicionals –Pere, Maria, Joan, Antònia…– a tres columnes, una per a cada llengua, i amb tipografía diferent per a distinguir-les més bé. En total són uns 350 noms per a cada llengua, si fa o no fa. A la columna en castellà se n'hi sol donar, a més, una breu explicació del significat. Entre els noms femenins n'hi ha bastants d'específicament aragonesos, quasi exclusivament noms de Mare de Déus trobades, procedents de qualsevol dels diferents dominis lingüístics, i així Alodia ho és de l'aragonès i Ovarra del català, per exemple. De masculins n'hi ha ben pocs d'específics d'una o altra llengua; en català només hi he sabut trobar Isarn i Mir. En aragonès tampoc n'hi ha gaires més: Artal, Ibón, Belián….. La coordinació de l'obra i la selecció dels noms ha anat a càrrec de Maria del Carme Alcover, que n'ha redactat també les versions castellanes i catalanes, així com les etimologies. La versió aragonesa ha estat feta per Jesús Vázquez Obrador. Dibuixos de Daniel Sesé i disseny i producció gràfica de Terès-Antolín. El volumet fa realment goig i esperem que se'n faça una bona distribució. I ara ja ho sabeu: si voleu anomenar el vostre fill Guillem ho podeu ben fer, i ningú ja no us obligarà a posar-li Guillermo –ni Marcos, evidentment.

IV edició del festival Internacional Moncayo

Trobada munticultural al Monestir de Veruela

■ Ansel Markaris

S'ha celebrat enguany el IV Festival Internacional de Poesia Moncayo organitzat per Olifante Ediciones de Poesia amb Trinidad Ruiz i Marcelo Reyes com responsables d'aquesta cita literària i cultural. De l'1 al 3 de setembre s'han celebrat diferents actes en els pobles de Trasmoz, Tarazona i Novallas; amb l'acte principal, i de cloenda, en el Monestir de Veruela. Els poetes convidats a recitar els seus propis poemes han estat Leopoldo Alas, Isla Correyero, Rosario de la Varga, Emilio Pedro Gómez, Octavio Gómez Milián, Ángel Guinda, Âlime Hüma, Ginés Liebana, Marià López, Nina Malinovski, Luigi Maráez, Miguel Ángel Marín Uriol, Carlos Marzal, César Antonio Molina, Nancy Morejón, Kepa Murúa, Rosana Popelca, Miriam Reyes, Paolo Ruffilli, José Rui Teixeira, Antonio Sagredo, Joaquín Sánchez Vallés, Pedro Sena-Lino, Malina Tomova, Anabel Torres, Kirmen Uribe, Chuse Raúl Usón i Xavier Vilareyo.

Les llengües emprades aquest any han estat castellà, català, italià, basc, gallec, búlgar, àrab, danès, portuguès, aragonès i asturià. Una rica varietat de composicions que la majoria de vegades eren traduïdes al castellà, després de ser recitades en la llengua original, per fer-les mes entenedores al nombrós públic assistent

Aquest any com a representant de la Franja, en Marià López Lacasa, va llegir alguns poemes del seu darrer volum *Elements* i també de *Lo poble i les circumstàncies*.

Aquest cop, a més a més, s'ha fet un homenatge especial a Miguel de Cervantes amb la edició per part de Alberto Blecua d'una selecció, força amplia, de l'obra poètica de Cervantes, llibre editat per Olifante. Una part del recital de poesia va consistir en la lectura d'un mateix sonet traduït a totes les llengües a dalt esmentades afegint-se l'anglès.

Voldria destacar de les actuacions no literàries, la de trapezista Emma Luna, una conjunció de força, delicadesa i poesia en moviment força expressiva.

Com a colofó de l'acte, va haver-hi l'actuació especial del famós cantant Paco Ibáñez, que ens va recordar les seues versions més conegudes dels poetes clàssics així com de la poesia compromesa.

GALERIA DE PERSONATGES

Cèsar Bernús, alcade d'Arenys de Lledó, enòleg i propietari del Celler d'Algars

«El secret d'un bon vi està a la maduresa del raïm»

■ **Màrio Sasot**

Cèsar Bernús, nascut a Arenys de Lledó fa 38 anys i actual batlle d'aquesta localitat, és un exemple de gent de la nostra franja, format fora de les nostres terres i que després ha retornat amb la seua experiència i iniciativa per a posar en peu un projecte en el seu lloc d'origen.

Després d'estudiar l'EGB a Arenys, Cèsar va a anar a cursar durant cinc anys la Formació Professional a l'Escola d'Enologia de Falset, on hi havia de director Josep Lluís Pérez, actual propietari del celler Mas Martinet. «Ell me va fer veure la importància de agafar el raïm en el punt adient de maduració, quelcom més decisiu que la mateixa varietat» —ens explica.

Acabada la seua formació com enòleg va estar treballant durant deu anys a les bodegues de Bàrbara Forés, de Gandesa, i després d'adquirir prou experiència en altres empreses, decidí que era el moment de tornar a la hisenda familiar, on té 9 hectàrees de vinya en producció i dos en planter, per a posar en pràctica els seu coneixements i il·lusions professionals.

Així, l'any 2.004 tragué les primeres 20.000 ampolles del vi blanc jove «Vall d'Algars» i 2.500 de rosat del mateix nom. També té previst treure 2.500 ampolles d'un blanc de barrica, marca «Plans d'Algars», 4.000 d'un negre de criança del mateix nom, i 1.400 d'un negre de criança més madurat que sortirà amb la marca «Racons d'Algars».

Però Cèsar Bernús s'ha dedicat a tasques comunitàries en benefici del seu poble. Des de principis dels 90 és regidor d'Arenys i en porta 6 com a alcalde socialista d'aquesta localitat.

D'aquesta faceta n'està orgullós d'haver contribuït a millorar les infrastructures del seu poble, com el nou dipòsit de l'aigua i la televisió per cable terrestre que arriba a tots los veïns. Quant a la futura Llei de Llengües pensa que «aquesta legislatura entrarà a les corts, però em temo que sortirà d'allí una mica descafeïnada».

CRÒNIQUES TAGARINES

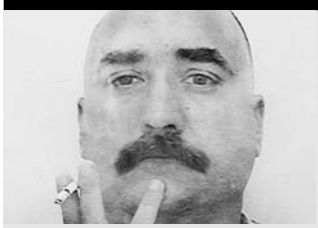

Més que enlloc

■ **Esteve Betrià**

Ja fa una colla d'anys que se sent una afirmació, al meu entendre fal·laç –si es vol, involuntàriament fal·laç– que ve a dir, si fa no fa, que la Franja és el fragment territorial del domini lingüístic català on més es parla la llengua catalana. Mai no he llegit ni sentit que ningú l'haja desmentida de manera pública. Potser no s'ha desmentit, ni tan sols matisat, perquè es tracta d'una sentència certa; per comprovar-ho només cal visitar el territori i escoltar els seus habitants conversant entre ells: gairebé sempre ho faran en la varietat local del català occidental pròpia de la localitat de la Franja que s'haja triat per visitar. Això sí, més en unes poblacions que no pas en unes altres; tot s'ha de dir.

Ara bé, perquè es puga entendre per què he gosat qualificar de fal·laç la idea que la Franja té el liderat de l'ús oral del català, convé tenir presents dues característiques d'aquest territori: la primera passa per recordar que la Franja en el seu conjunt ha estat tradicionalment un lloc d'emigració, cosa que fa que, fins ara, gairebé tots els seus habitants hagen estat indígenes, és a dir catalanoparlants; i la segona, i clarament particular de la Franja, afirma que per considerar que una població administrativament aragonesa pertany a aquest territori la majoria dels seus habitants han d'emprar el català com a llengua de comunicació oral.

Ara bé, si en la localitat administrativament aragonesa del costat –poseu-li el Mas de les Mates, Torrocella, Vallobar, Binèfar, Graus o Campo–, la immensa majoria dels seus habitants empren qualsevol altra varietat romànica que no sia la catalana serà perquè no formen part de la Franja. Tant és que, tret de la llengua, els habitants d'aqueixes poblacions tinguen els mateixos comportaments, usos i costums que els seus veïns catalanoparlants. Si no s'hi parla català, aquestes viles no poden formar part de la Franja. Tampoc serveix per donar carta de pertinença a la Franja el fet que, per posar un cas, a Alcanyís, Binèfar o Montsó visquen molts aragonesos nascuts, nodrits e fets en poblacions catalanoparlants veïnes i que sovint, en l'àmbit familiar si més no, empren el català.

Doncs bé, si aquest principi lingüísticoidentitari s'apliqués a la resta dels Països Catalans ens trobaríem amb la sorpresa que barris o ciutats de, posem per cas, l'àrea metropolitana de Barcelona serien excloses de Catalunya atès que la gran majoria de llurs habitants no són catalanoparlants habituals; o que la ciutat d'Alacant, per posar un altre cas encara més clar, no seria considerada una població del País Valencià atès que el percentatge de catalanoparlants que hi viuen és segurament inferior al que podem trobar a Alcanyís o a Binèfar. No cal dir que si s'adaptés el principi definitori de la Franja –si ets administrativament aragonès i parlés català ets franjolí–, a la realitat de la Vall d'Aran o a la de diferntss comarques de l'interior valencià, ens trobaríem que aquests territoris no formen part, respectivament, ni de Catalunya ni del País Valencià.

En fi, entenc que tot això es pot resumir anotant allò que diuen de saber triar el joc, les regles del joc i, a sobre, marcar les cartes.

Domini català a la xarxa

■ Carme Messeguer

El passat 15 de setembre, l'organisme que registra els dominis de primer nivell a internet (ICANN), va donar llum verda a l'ús del domini .cat a la xarxa.

El reconeixement de la comunitat cultural catalana a internet ha estat el feliç resultat de la campanya que l'associació puntCAT, integrada per més de 90 entitats, va encetar en constituir-se al novembre de 2001. L'associació va presentar la candidatura per a obtenir el domini .cat en el marc del procés de sol·licitud de nous dominis per a comunitats definides que va convocar l'ICANN l'any 2004 i que segueix un procediment força exigent. L'ICANN va avaluar positivament l'existència ben definida de la comunitat lingüística i cultural catalana, representada a través d'una entitat que aplegava un ampli suport d'arreu dels Països Catalans. De fet, l'associació puntCAT ha rebut el recolzament de més 68.000 internautes, entitats i empreses que s'han adherit a la campanya de suport a la candidatura, fet rellevant per a fer entendre a l'ICANN que el català és també una llengua global.

Els dominis són part de l'adreça d'internet. N'hi ha de primer nivell, que poden ser territorials, si identifiquen la situació geogràfica, o genèrics, que indiquen el tipus de contingut de les pàgines (.com, .org, .net, .edu, entre d'altres). Els dominis de segon nivell poden ser qualsevol nom registrat però sempre sota un domini de primer nivell. Els dominis territorials tenen sempre dos caràcters (.uk,.it,.es) i coincideixen sempre amb un estat. Per tant, amb l'admissió del domini .cat, de primer nivell, l'ICANN reconeix per primer camí un domini per a una comunitat lingüística i cultural que no coincideix amb les fronteres d'un estat.

El domini .cat afavorirà la projecció de la cultura catalana al món, en permetre que entitats, persones o empreses que treballen per la llengua i la cultura catalana arreu del planeta es puguen registrar sota un mateix domini. De la gestió del domini .cat se n'encarregarà l'associació promotora d'aquest domini, constituïda en la Fundació puntCAT i després de superar una sèrie de tràmits administratius que permetran obrir el registre abans de final d'any. El camí per al reconeixement del domini .cat és ja una altra història.

SOM D'EIXE MÓN

Retòriques (o no tan retòriques)

■ Francesc Ricart

Un altre curs ja ha començat i ja veieu com ha estat (passeu-me el rodolí): res no passa o passa com sempre.

Tant de bo que es comence a complir allò que diu l'editorial de l'ultim *TdeF*: el futur o és temps de conflicte o és temps de Franja. Doncs, m'agrada; vaja que m'agradaria que per aquests tossals, hortes i monts hi hagués conflicte i hi *hagués franja*, a l'engròs i a la menuda, però que tot se somoga poc o molt per anar eixint de l'ermot i no cal dir en la direcció de millorar les condicions de les persones i els drets, que dit per algú que ha estat ministre d'agricultura, segons la cita de l'editorial, deu voler dir que sap de quins drets necessiten les persones de la Franja.

Perquè no em digueu que la darreria de l'estiu i aquest inici de tardor no anem servits de repeticions, d'omissions i d'inèrcies (penseu-hi); tan ben servits que per una vegada parlar del temps i de la pluja (beneita i beneïda) s'erigeix en la conversa amb més valor i menys retòrica enmig del que trobem a plaça.

Inevitablement, aquella primera idea d'alguna manera ensopega amb la que manifesta el director amb signatura i retrat: una idea de lament, després de les baixes tan importants en el món franjolí, i de preocupació davant la necessària renovació generacional en el món associatiu.

Però, pensant-ho més bé, potser és la mateixa idea –coherència de la línia editorial!– i allò que diu de renovar el personal en el món associatiu vol dir que cal comptar amb gent jove capaç de gestionar el conflicte (i de provocar-lo si convé, diu aquest servidor de vostès) per generar noves condicions i, al capdavall, una Franja diferent, protagonista del seu temps. O siga que més o menys rodó. I no hi faig ironia perquè una cosa o altra ha(urà) de passar perquè milloren les condicions i pugem al tren dels nous temps sense perdre punt i això vol dir, entre d'altres coses, és clar, però i principalment, que passa per la incorporació de les noves generacions a engegar (i generar) trens nous moguts per les energies més renovades.

I no serà fàcil sobretot si fem cas del panorama –desolador?– del jovent i dels seus interessos, si més no els més vistents. Aquestes setmanes, al diari *Avui*, hi apareixien dos reportatges que parlaven del distanciament dels joves de tot allò que sona a política, en aquest cas tota la remoguda de l'Estatut de Catalunya. Certament, la gent jove no viu els millors moments, la qual cosa és d'una retòrica que tomba, ja ho sé, perquè si ara no és el seu temps… sona a allò tan castís de «avui no es fia en aquest local, demà sí».

Tot caldrà per superar els efectes de les omissions, inèrcies i les repeticions seculars. Mira, no sé com, però m'ha vingut a la memòria l'últim capítol del programa *Passatgers* que va fer TV3 –i és curiós que ningú no n'haja parlat ací. Ho recordeu? L'últim viatge portava el protagonista (Matthew Tree) de Barcelona a Madrid, passant per Lleida. Per primera vegada en tots els viatges, el programa fa nit i aprofita per desplaçar-se, també per primer camí, a una població sense tren: a Fraga. Aleshores vaig trobar que era una metàfora genial, com diu la jovenalla; i ara també ho dic perquè m'ajuda a entendre i a explicar una mica allò que volia dir arran de les editorials i les bones intencions que he anat repetint: hem de recuperar tant de temps perdut, tants trens que han passat de llarg, però tants, que ens hem de calçar ben calçats per progressar i eixir de l'ermot.

Mentre –retòrica amunt, retòrica avall–, benvinguda la pluja als nostres pobles i a veure si un dia aprèn de ploure i el bon oratge ajuda també a fer una Franja desitjable.

Els homenets de Flores (i II)

■ Alfons Maíllo

Els autors de la troballa (Peter Brown i el seu equip) es defensen dient que és molta casualitat que tots els vuit individus siguin nans, i que són els adults més petits que mai s'ha trobat. Jacob contraataca afirmant que les poblacions «pigmees» no són inhabituals a la regió, i que poblacions de talla petita encara viuen a l'Oest de Papua, a les illes Andeman i Nicobar, i a les Filipines. Però que tots són *Homo sapiens*. Aquests pigmeus abans eren molt comuns, però ara sol queden en bosses aïllades de població.

Amb Jacob hi ha altres paleoantropòlegs, com l'australià Alan Thorne, qui a més aporta l'exemple d'un altre microcèfal aparegut a Creta i molt semblant a la suposada dona de Flores.

Però de moment, la gran majoria d'investigadors, la plana major d'especialistes en evolució humana, defensen la nova espècie *Homo floresiensis*. La polèmica ara acaba de néixer.

Això recorda que, quan van aparèixer els primers homes de Neandertal, es va dir que eren individus patològics, subnormals contemporanis sense més importància. El temps es va encarregar de donar-los la categoria d'espècie. Passarà el mateix amb els homenets de Flores? De moment, l'acidesa de la polèmica s'expressa en les paraules de Thorne: «Si –com el professor Jacob pensa– és un cas de macrocefàlia, hi ha un munt de gent de la meua especialitat que no sap reconèixer el tonto del poble quan en veu un». Cervellets adults tan diminuts són capaços de pensar com nosaltres? A pesar de l'opinió contrària d'Eudald Carbonell, és possible que sí. L'home més petit conegut es deia Gul Mohammed, i mesurava sol 0,57 m. Tot i que era tan petit, tenia un caparrot desproporcionadament gran. Però fins i tot així, la seua talla era sol un 60% de la dels homenets de Flores. El que està clar és que aquest ésser diminut (Mohammed) no era cap deficient mental.

«Hobbits» de llegenda

Per acabar-ho d'amanir, a Flores és comuna la llegenda d'uns homenets molt petits i peluts. Els diuen **Ebu Gogo** (literalment significa «l'àvia que menja de tot»). Els detalls anatòmics són fascinants. Aquests homenets diuen que mesuraven vora un metre, son panxuts i tenen les orelles lleugerament eixides. Tenen els dits i els braços llargs (això coincideix amb les característiques de l'*Homo floresiensis*). Són capaços de pujar a arbres prims. Diuen que caminen de forma feixuga i que parlen en uns murmuris incomprensibles. I també que un Ebu Gogo pot repetir el que li diuen els humans, com si fossin lloros.

«Els natius conten que els Ebu Gogo espletaven les collites dels habitants de Flores, i ells ho consentien. Fins que se'n van emportar –i es van menjar– un dels seus nadons. Els natius, enfadats, van perseguir els minúsculs lladres fins el seu seu cau, una cova situada a un penya-segat al peu d'un volcà. Els perseguidors els van donar una paca d'herba seca, que els Ebu Gogo van acceptar encantats. Uns dies després, els natius van tornar a la cova, aquesta vegada per «oferir-los» una paca d' herba seca que van encendre i van escampar per la cova. Als Ebu Gogo, socarrats però no cremats, no els va quedar més remei que sortir disparats de la cova, i van ser vistos per darrera vegada dirigint-se cap a l'Oest, en direcció a la cova de Liang Bua» (el lloc on es va trobar l'*Homo floresiensis*).

Les dones Ebu Gogo tenen els pits extremadament penjants, tan penjants que se'ls poden penjar dels muscles. Quan Richard Roberts va preguntar als natius si s'havien creuat sexualment amb els Ebu Gogo, ho van negar rotundament. Però li van dir, probablement a tall de broma, que els d'una aldea propera sí que ho havien fet, ja que les dones tenen els pits molt grans.

El que es nega és que s'hagués vist mai els Ebu Gogo portant eines de cap tipus, a diferència amb l'*Homo floresiensis*.

La llegenda dels Ebu Gogo detalla que aquests éssers van ser suplantats poc a poc pels actuals pobladors quan van arribar a Flores. De fet, s'afirma que encara hi havia Ebu Gogos quan els primers colonitzadors occidentals holandesos, com a Van den Bergh– van desembarcar a Flores fa uns 300 anys. El darrer albirament d'un Ebu Gogo –segons els natius– va ser ara fa uns cent anys. Des de llavors, no se'ls ha vist més.

De moment, ningú sap si aquestes creences no són més que mites pareguts als d'altres pobles que tenen figures d'éssers diminuts dins de la seua tradició (*elfos* de la tradició germana, per exemple), o si són la memòria oral de l'*Homo floresiensis*. Si realment aquest es va extingir fa uns 13.000 anys, es creu altament improbable que es conservi una tradició oral tan detallada i concreta.

Quan fa deu anys Van den Bergh va sentir per primera vegada aquestes històries sobre els Ebu Gogo –els detalls de les quals no variaven excessivament entre les diferents aldees– va pensar que no serien més que tradicions fantàstiques. L'assumpte va canviar quan es va trobar *Homo floresiensis*.Fins el punt que ara els seus descobridors es pregunten si aquests mites tenen una base real. Els propers projectes dels investigadors van encaminats a explorar la cova on es diu que es van amagar els Ebu Gogo després d'haver raptat el nadó. Si tan sols es trobés un pèl, es podria saber per ADN quin parentiu tenen amb nosaltres, i amb els habitants actuals de Flores. De fet, a la cova de Liang Bua ja s'han trobat unes acumulacions de borrissol que poden contenir ADN d'Homo floresiensis, i que estan sent analitzades al laboratori. Ara, el més sorprenent de tot és que consideren la possibilitat que encara quedi algun grupúscul Ebu Gogo perdut en algun racó amagat dels espessos boscos de Flores!

Projecte d'animació cultural a les escoles de la franja

GOBIERNO DE ARAGON

Departamento de Educación, Cultura y Deporte